

**KELAJAKNI INTUITIV BASHORAT QILISHNING IJTIMOIIY –
FALSAFIY AHAMIYATI**

Erniyozov Urazbay Kuklanovich

TDr.U katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada ta'kidlaganidek, bashoratlarsiz va kelajakka qarashga urinishlarsiz, inson va jamiyatning rivojlanishi umuman mumkin emas. Bashorat qilish murakkab narsani oddiy narsaga aylantirishning oliy darajasini tashkil etadi. Ilmiy bilish taraqqiyoti ilmiy bashorat kuchining o'sishi va mazkur hodisa chegaralarining kengayishi bilan bog'liq. Bunda albatta intuitsiyaning o'rni beqiyosdir.*

Kalit so'zlar: *Bashorat, kelajak, intuitsiya, texnologiya, demografiya.*

Abstract: *As stated in the article, without predictions and attempts to look into the future, the development of man and society is completely impossible. Prediction is the highest level of turning a complex thing into a simple thing. The development of scientific knowledge is related to the growth of scientific knowledge and the expansion of the boundaries of this phenomenon. Of course, the place of intuition is incomparable in this.*

Key words: *Forecast, future, intuition, technology, demography.*

Aytishimiz mumkinki, yaqin kelajak ko'p marta hozirgi vaqtda mavjud, chunki kelajakdagi potensial o'zgaradi. Ammo bu potensial faqat kelajakdagi o'zgarishlarning imkoniyati bo'lib, ular tomonidan muqarrar deb belgilanmaydi, chunki yaqin va uzoq kelajak tobora ortib borayotgan darajada voqelikda mavjud bo'lgan hozirgi kun bilan belgilanadi. Lekin hali oldinda nima bor, hech kim bilmaydi. Chunki, "zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida ro'y berayotgan keskin o'zgarishlar tobora ortib borayotgan beqarorlik va kutilmagan hodisalar bilan

izohlanadi”.¹

Hozirgi vaqtda zamonaviy ilm-fan yaqin kelajak haqida juda ko'p aniq ma'lumotlarga ega va bu 20-30 yil uchun asosli, juda to'g'ri prognozlarni yaratishga imkon beradi.

Demograflarning bashorat qilishicha, 2025 yilda yer yuzida 8,5 milliarddan ortiq odam yashaydi. Aynan shu aholi uchun alohida mamlakatlar aholisi va uning yosh tarkibi, tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, o'rtacha umr ko'rish davomiyligi va boshqalar hisoblab chiqiladi. Shuningdek, qoida tariqasida, tabiiy resurslar zaxiralari (ularni qazib olishning zamonaviy texnologiyasi bilan mavjud va iqtisodiy jihatdan foydali) odatda ikki yoki uch o'n yil oldin aniqlanadi.

XX asrning katta qismini qamrab oluvchi yaqin kelajakka kelsak, u haqidagi bilimlar zaxiramiz, aytish mumkinki, ehtimollik xususiyatiga ega, to'liq bo'lmagan induksiyaga asoslangan va ularga ularning ehtimolini sinchkovlik bilan aniqlash orqali yondashish kerak. Ehtimol, dunyo aholisining tez o'sishi asrning ikkinchi yarmida to'xtaydi va 2100 yilga kelib ularning soni 10-12,5 milliard kishiga etadi. Tabiiy resurslar bilan ishlab chiqarish xavfsizligini baholash uchun ularning yer ostidagi potensial zaxiralari hisobga olinadi. Ishlab chiqarish va texnologiya darajasi ushbu yaqin kelajak chegaralarida amalga oshiriladigan, ammo xronologik jihatdan bashorat qilish qiyin bo'lgan ilmiy kashfiyotlar va ixtirolar bilan belgilanadi. Yaqin kelajakda demografik inqilob, “rivojlanayotgan mamlakatlarning zamonaviy iqtisodiy qo'liqligini bartaraf etish kabi uzoq muddatli tarixiy jarayonlarning sayyoraviy miqyosda yakunlanishini kutish kerak (garchi bu ularning barchasi teng darajada rivojlangan bo'lishini anglatmaydi). 21-asr oxiri mezonlariga). Insonparvar va demokratik jamiyatga o'tish, shahar va qishloq o'rtasidagi, jismoniy va aqliy mehnat o'rtasidagi ko'plab muhim farqlarni bartaraf etish va boshqalar. Biroq, davlatning so'nishi, bunyodkorlik va muntazam ish o'rtasidagi tafovutlarni bartaraf etish, insoniyatning ijtimoiy va madaniy integratsiyalashuvi kabi metamorfozalarning tugashini cheklash uchun asos yo'q”².

---

¹ Мирзиёев Ш.М. М. Янги Ўзбекистон стратегияси - Тошкент: “O'zbekiston” nashriёти, 2021. – Б. 383.

² Вопросы воспроизводства населения и демографической политики / Отв. ред. В.А. Борисов. М., 2009.

Hozirgi asrning chegaralaridan tashqaridagi uzoq kelajakka kelsak, asosan real imkoniyatlarga zid bo'lmagan, shuningdek, tarixiy vaqt va ularni amalga oshirishning o'ziga xos konfiguratsiyasi nuqtai nazaridan ma'lum ehtimollik baholariga mos kelmaydigan turli xil farazlar asosida hukm qilish mumkin. Shu bois, bizning uzoq kelajakni bilmasligimiz bilimda ustunlik qiladi, deyish qonuniydir. "Gap shundaki, bu vaqtga kelib jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti tubdan o'zgarishi mumkin, iqtisodiyotda chuqur texnologik o'zgarishlar yuz beradi, odamlarning ehtiyojlari va ularni qondirish imkoniyatlari o'zgartiriladi"³. Shuning uchun ularni ta'minlash uchun resurslar muammosi paydo bo'ladi, hatto yaqin kelajakdagidan ham boshqacha shaklda.

Bashorat va prognozlash dialektikasining ta'rifi bo'yicha yagona nuqtai nazar mavjud emas. Ba'zi olimlar bashoratni bashorat qilishning turlari yoki shakllaridan biri deb hisoblashadi. Boshqalar esa, boshqa tomondan, agar bashorat qilish vaqti va shakli haqida savol qo'ymasdan, ma'lum bir voqea aniq sodir bo'ladi, degan bayonot bilan cheklangan bo'lsa, bashorat qilish variantlarda kelajakni ifodalaydi. Aslida, "Bashorat qilish murakkab narsani oddiy narsaga aylantirishning oliy darajasini tashkil etadi. Ilmiy bilish taraqqiyoti ilmiy bashorat kuchining o'sishi va mazkur hodisa chegaralarining kengayishi bilan bog'liq"⁴.

Umumiy yondashuvlari va aniq prognozlarni ko'rib chiqishdan oldin, hatto aqlli va o'qimishli odamlar tomonidan tez-tez beriladigan savolga javob berish kerak: Agar odamlarning hech biri o'z taqdirida hech narsani o'zgartira olmasa, nima uchun prognozlar kerak, hamma narsa va hodisalar oldindan belgilab qo'yilganmi. Xudomi yoki tabiatmi, jamiyatmi, hodisalarning tabiiy yo'nalishimi yoki ko'r-ko'rona insoniy ehtiroslar o'yinimi yoki nihoyat, tabiiy ofatlarmi? Masalan, ertaga yerga ulkan asteroid qulab tushsa, Quyosh o'chsa, jahonda termoyadro urushi boshlansa yoki noma'lum virus boshlansa, inson va jamiyat taraqqiyoti haqida qanday bashoratlar bo'lishi mumkin? Shu bilan birga, aqlli va o'qimishli odamlar dunyoning oxiri muqarrar ravishda ko'p marta sodir bo'lishi

---

³ Вопросы воспроизводства населения и демографической политики / Отв. ред. В.А. Борисов. М., 2009.

⁴ Н.Шермухаммедова. Гносеология – билиш назарияси. Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти. Т.: 2011. Б. 196.

kerakligidan umuman xijolat tortmaydilar.

Eng umumiy shaklda, javob, ehtimol, bashoratlarsiz va kelajakka qarashga urinishlarsiz, inson va jamiyatning rivojlanishi umuman mumkin emas. Qadimgi zamonlardan boshlab odamlarga bashorat qilish, tushunish kerak bo'lib, ular alohida va o'ta hurmatli odamlar - shamanlar, ruhoniylar, payg'ambarlar, Pifiya, sibillar, saroy munajjimlari, bashoratchilar va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan eng muhim ish edi; Ular kim bo'lishidan qat'i nazar - haqiqiy ko'ruvchilar yoki sharlatanlar, ular insonning hozirgi va kelajakdagi hayotini qandaydir tarzda boshqarishga bo'lgan tabiiy istagini so'ndirganligi uchun kerak edi.

“Shu nuqtai nazardan, zamonaviy oqilona odam o'tmishdagi odamdan unchalik farq qilmaydi, faqat bashoratchi rolini endi ko'pincha ilm-fan va texnologiya o'ynaydi, ularni aql-idrok egalari tomonidan ilohiylashtiriladi. Shu bois, kelajakka nazar tashlamasdan turib, inson va jamiyat umuman hayot istiqbolini yo'qotadi, degan fikrni aytish mumkin: barcha maqsadlar, orzular, intilishlar, rejalar o'z ma'nosini yo'qotadi va inson tirikligida ma'naviy va jismonan o'lishni boshlaydi va jamiyat parchalanadi”⁵.

Shu munosabat bilan, voqelikni yaxlit tushunishga asoslangan chuqur prognoz, bashoratchining o'zini nafaqat tashqi kuzatuvchi, balki tarixiy harakatning subyekti deb hisoblaydi, birinchi navbatda, befarqlikdan uyg'onadigan funksiyani bajaradi. Inersiya kuchi va narsalarning mavjud tartibiga bo'ysunishdan qochadi. Shu ma'noda, bu uyg'onish bashorati bo'lib, u haqida atoqli nemis ekzistensialist faylasufi K. Yaspers shunday yozgan edi: “Uyg'onish bashorati nima mumkin bo'lganini ifodalaydi, chunki bunday imkoniyat orqali irodani aniqlash mumkin; bu prognoz kuzatish orqali o'z xohishiga ko'ra qaror qabul qiladi. Agar ko'rish dunyoning nima bo'lishini tasvirlamasa, unda imkoniyatlar qurilishi faqat kelajak uchun kurash ketayotgan kurash maydonini ko'rsatadi. O'zi voqelikka erishgan narsa kurash maydoniga kiradi. Kim faqat kurashga ergashsa, aslida gap nimada ekanligini bilmaydi”⁶. Va yana: Nima bo'ladi, bizga shubhasiz hokimiyat aytadi,

---

⁵ Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века. В.И. Пантин, В.В. Лапкин. - Дубна: Феникс, 2006. - 448 с.

⁶ Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1994. С. 417.

buni o'z borligi bilan yashaydigan odam aytadi. Uyg'onish prognozining vazifasi faqat bitta narsa bo'lishi mumkin: odamga o'zi haqida eslatish.

Inson sharoit yoki oldindan dasturlashtirilgan kelajakning quli bo'la olmaydi va bo'lmasligi ham kerak. Insonning o'zi «kelajak uchun kurashda» ishtirok etishi, usiz mavjud bo'lmagan yangi imkoniyatlarni (dizayn) yaratishi kerak. Va bu prognozning uyg'otuvchi ahamiyati: u insonning ijodiy faolligini va uning qarshilik ko'rsatish irodasini safarbar qilishi, ularni rivojlanishning ko'rinadigan boshi berk ko'chalaridan chiqish yo'lini izlashga yo'naltirishi kerak. Uyg'onish prognozi odamga «u qanday ruh ekanligini» eslatishi, uning «shamoldagi chang» emasligini, o'z taqdiri va tarixini birgalikda yaratishda ishtirok etishini ko'rsatishi kerak. Va agar inson bu hamkorlikdan va kelajak uchun kurashdan qochsa, o'z kelajagini boshqalarga belgilashga imkon bersa, u o'zini inersiya bilan mavjud bo'lishga mahkum qiladi. Ertami-kechmi hayot mazmunini yo'qotish, ma'naviy va jismoniy tanazzulga olib keladi.

“Shu ma'noda kelajakni bashorat qilishning o'zi ijodiy jarayon bo'lib, u har qanday ijodiy jarayon singari intuitsiya, tasavvur va fantaziya faoliyatini ham o'z ichiga oladi”⁷.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. М. Янги Ўзбекистон стратегияси - Тошкент: “O'zbekiston” нашриёти, 2021. – Б. 383.
2. Вопросы воспроизводства населения и демографической политики / Отв. ред. В.А. Борисов. М., 2009.
3. Н.Шермухаммедова. гносеология – билиш назарияси. Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти. Т.: 2011. Б. 196.
4. Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века. В.И. Пантин, В.В. Лапкин. - Дубна: Феникс, 2006. - 448 с.

---

⁷ Методы и модели социально-экономического прогнозирования :учебник и практикум для академического бакалавриата. В 2-х т. Т. 1.Теория и методология прогнозирования / И. С. Светульников, С. Г. Светульков. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 351 с. С.20.

5. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М., 1994. С. 417.
6. Методы и модели социально-экономического прогнозирования :учебник и практикум для академического бакалавриата. В 2-х т. Т. 1.Теория и методология прогнозирования / И. С. Светуных, С. Г. Светуных. — М. : Издательство Юрайт, 2014. — 351 с. С.20.